

Bertariusz z Cassinum, *Wiersz opata Bertariusza o cudach świętego ojca Benedykta*
(*Versus domni Bertharii abbatis de miraculis almi patris Benedicti*, PL 126, 979-988)

1. Wstęp

Bertariusz z Cassinum to postać prawie nieznaną. Ci, którzy interesują się historią Kościoła we wczesnym średniowieczu, znajdą jego imię w *Catalogus abbatum monasterii Cassinensis*, gdzie na chronologicznej liście opatów zajmuje dziewiętnastą pozycję¹. Hagiografowie znajdą jego imię w starych wykazach świętych jako męczennika, który zginął z rąk Saracenów², choć na próżno szukać go we współczesnym Martyrologium Rzymskim. Nas interesuje tutaj jego twórczość literacka, owszem skromna, ale warto poświęcić jej trochę uwagi. Dzięki temu na obszarze literatury średniowiecza, rozległej i nadal jeszcze nieprzebytej, zapali się kolejne, małe światełko.

Bertariusz urodzony w 810 roku był z pochodzenia Longobardem. Rodzima forma jego imienia to Berthari, zlatynizowana zaś – Bertharius. Wychowany przez Bassacjusza, opata Cassinum, został jego następcą.

¹ *Chronica Sancti Benedicti Cassinensis*, MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum* 1: *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, ed. Societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi, Hannoverae 1878, s. 489: „Bertharius abbas, sedit ann. 18, mens. 7”.

² *Annales ecclesiastici auctore Caesare Baronio Sorano*, t. 10, Romae 1602, s. 598-599.

Podany przez L. Traube (wydawcę jego pism w Monumenta Germaniae Historica) 848 rok³ uważa się dziś za błędnie ustaloną datę objęcia tej funkcji i podaje się raczej 856 rok⁴. Z osobą opata Bertariusza wiąże się wielki rozkwit opactwa Cassinum, do którego mnisi powrócili na początku VIII wieku po długim okresie, jaki minął od jego zburzenia przez Longobardów w 584 roku. Kronika klasztoru podkreśla silną osobowość Bertariusza i energię, jaką wykazał w zarządzaniu opactwem⁵. Opactwo odgrywało wtedy ważną rolę polityczną w kontaktach między Stolicą Apostolską a królestwami Longobardów i Franków. Był to także okres ciągłego zagrożenia przychodzącego ze strony Saracenów. W 865 roku benedyktyni odsunęli tę groźbę, płacąc dużą sumę pieniędzy.

W 866 roku Bertariusz podejmował w opactwie cesarza Ludwika II⁶ i cesarzową Angelbergę. Para cesarska została przyjęta niezwykle uroczyście⁷.

³ *Prooemium (Bertharii carmina)*, MGH Antiquitates. Poetae Latini medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini (III), s. 389.

⁴ A. Pratesi, *Bertaro di Montecassino, santo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 9 (1967), cyt. za: [http://www.treccani.it/enciclopedia/bertario-di-montecassino-santo_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/bertario-di-montecassino-santo_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 07.03.2020).

⁵ *Chronica Sancti Benedicti Cassinensis*, MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum* 1: *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, ed. Societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi, Hannoverae 1878, s. 474: „His temporibus Bassacius abbas defunctus est [...]. Huic succesit in regimine Berthari sacerdos, eius discipulus, moribus et vita strenuus et omni bonitate conspicuus. Castelli sursus motionem ipse ambiens; calicem ad honorem Dei operatus est, civitatem iuso fieri voluit et inchoavit. Et quomodo totis viribus contra Saracenos in Gaietam dimicabit, nostra plenissime comperit aetas; quomodo autem suos dilexit commissos et quatenus pro ipsis decertavit, praecepta indicant coenobio facta imperatorum”.

⁶ Ludwik (ok. 825-875), syn Lotara I, wnuk Ludwika I Pobożnego, prawnuk Karola Wielkiego, od 844 roku król Italii, od 850 roku cesarz rzymski. Por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ludwik-II;3934314.html> (dostęp: 08.03.2020).

⁷ Por. *Chronica Sancti Benedicti Casinensis*, cap. 4: „Dictus domnus imperator Hludovicus augustus cum uxore sua pariter gloriosa Angelberga augusta Benevento properantes, lunio mense ad monasterium veniunt sanctissimi Benedicti patris; ubi a venerabili Berthario abbate, cum sacerdotali officio, lampadibus ac tymamiatibus necnon et fratrum laudibus, honorifice susceptus est. Ascendens autem montem, ubi dicti almi patris pii Benedicti sacrum corpus humatum est, pari gloria ibidem susceptus, aliquid ibidem sancto et Benedicto conferens munere, omne coenobium conspiciens laudabiliter, ammiratus descendit”.

W następnym roku opat towarzyszył cesarzowi w Beneventum⁸. W 869 roku gościł papieża Hadriana II. Zatrzaszczył się o otoczenie klasztoru murami. Po śmierci Ludwika II ze względu na swą pozycję i bogactwo klasztor znów stał się dla muzułmanów upragnionym celem napadów. W 883 roku pomimo podjętych zabezpieczeń górny klasztor został zdobyty i spalony. W czasie decydującego ataku, jak czytamy w kronice, w jedenaste Kalendy listopada, czyli 22 października, niewierni zajęli klasztor, spustoszyli go i spalili, a świętego i czcigodnego opata Bertariusza zabili mieczem obok ołtarza św. Marcina⁹. Ciało Bertariusza udało się honorowo odzyskać i mnisi pochowali je w górnym klasztorze, gdzie zawsze było czczone publicznie, a kult Bertariusza w 1727 roku zatwierdził Benedykt XIII. Święto liturgiczne Bertariusza wyznaczone zostało na dzień 22 października.

Bertariusz jest autorem homilii *Vita Sanctae Scholasticae Virginis*, przypisywanej dawniej Bedzie Czcigodnemu¹⁰, króciutkiego pisma *Quomodo per annum ieiunandum sit*¹¹ oraz wierszowanego utworu dedykowanego św. Benedyktowi¹². Kilka pism zaginęło.

W języku polskim nie ma żadnych opracowań na temat twórczości Bertariusza. Nieliczne są także opracowania obcojęzyczne, zresztą dotyczą one raczej historii i kultury opactwa w jego czasach¹³. *Versus*

⁸ Por. *Chronica Sancti Benedicti Casinensis*, cap. 4.

⁹ *Leonis Marsiciani et Petri Diaconi Chronica Monasterii Casinensis*, MGH Scriptores, Scriptores in folio 7, s. 610: „Nec multo post, undecimo videlicet Kal. Novembris, monasterium maius quod deorsum erat, similiter occupaverunt, devastaverunt et incenderunt, multosque inibi perimentes, ipsum etiam sanctum ac venerabilem abbatem Bertharium iuxta altarium sancti Martini gladio trucidaverunt”.

¹⁰ PL 126, 979-988.

¹¹ PL 126, 987-990.

¹² PL 126, 975-978; MGH *Poetae Latini Medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini*, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 394-398.

¹³ A. Pantoni, *Abati costruttori da Petronace a Bertario*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione, seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984)*, red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 215-329; C. Leonardi, *La cultura cassinese al tempo di Bertario*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione, seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984)*,

domni Bertharii abbatis de miraculis almi patris Benedicti to utwór liczący 199 wersetów, z których 186 wersów to napisana w metrum elegijnym historia życia i cudów założyciela Zakonu Św. Benedykta, a dołączonych do nich 13 wersów, napisanych heksametrem, nosi tytuł *Precatio pro se et aliis*. Inspiracją dla Bertariusza była druga księga *Dialogów św. Grzegorza Wielkiego* zatytułowana *De sancto Benedicto abbate Casini in Italia, Ordinis Benedictini Fundatore*¹⁴, którą należałoby przeczytać przed lekturą niniejszego przekładu. Należy dodać, że w wydaniu L. Traube w *Monumenta Germaniae Historica* zamieszczona jest także druga, interpolowana wersja tego utworu, nieco krótsza, liczącą 173 wersy¹⁵.

Można wyrazić życzenie, że niniejszy przekład *Versus domni Bertharii abbatis de miraculis almi patris Benedicti* będzie drobnym przyczynkiem do poznania literatury związanej z dziejami opactwa na Mons Cassinus.

2. Wydania tekstu

Versus domni Bertharii abbatis de miraculis almi patris Benedicti, MGH Antiquitates. Poetae Latini medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 394-398.

Eiusdem carminis exemplum interpolatum, MGH Poetae Latini Medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 398-402.

Carmen de S. Benedicto, PL 126, 975-978, ed. J.P. Migne, Parisiis 1862 = *Eiusdem carminis exemplum interpolatum*, MGH Poetae Latini Medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 398-402.

red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 317-329; F. Avagliano, *Il culto di san Bertario a Montecassino*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione, seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984)*, red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 401-428.

¹⁴ Gregorius Magnus, *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum*, PL 66, 125-204.

¹⁵ *Eiusdem carminis exemplum interpolatum*, MGH Poetae Latini Medii aevi 3: Poetae Latini aevi Carolini, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 398-402.

3. Przekłady nowożytne

Brak

4. Bibliografia

Źródła

Bertharius Cassinensis, *Vita Sanctae Scholasticae Virginis*, PL 126, 979-988.

Chronica Sancti Benedicti Cassinensis, MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum 1: Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI-IX*, ed. Societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi, Hannoverae 1878, s. 467-489.

Gregorius Magnus, *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum*, PL 66, 125-204, tł. A. Świderkówna, Św. Grzegorz Wielki, *Dialogi*, ks. II, Św. Benedykt z Nursji, *Reguła*, Kraków – Tyniec 2005.

Leonis Marsiciani et Petri Diaconi Chronica Monasterii Casinensis edente W. Watenbach, MGH *Scriptores, Scriptores in folio 7*, ed. G.H. Pertz, Hannoverae 1846, s. 551-884.

Opracowania

Avagliano F., *Il culto di san Bertario a Montecassino*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984)*, red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 401-428.

Leonardi C., *La cultura cassinese al tempo di Bertario*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984)*, red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 317-329.

Migne J.P., *Notitia historica in Bertarium*, PL 126, 975-976.

Pantoni A., *Abati costruttori da Petronace a Bertario*, w: *Montecassino dalla prima alla seconda distruzione. Momenti e aspetti di storia cassinese (secc. VI-IX). Atti*

del II convegno di studi sul medioevo meridionale (Cassino-Montecassino, 27-31 maggio 1984), red. F. Avagliano, Montecassino 1987, s. 215-329.

Pratesi A., *Bertaro di Montecassino, santo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 9 (1967), cyt. za: [http://www.treccani.it/enciclopedia/bertario-di-montecassino-santo_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/bertario-di-montecassino-santo_(Dizionario-Biografico)) (dostęp: 07.03.2020).

Traube L., *Prooemium (Bertharii carmina)*, MGH *Antiquitates. Poetae Latini medii aevi* 3: *Poetae Latini aevi Carolini (III)*, s. 389-393.

5. Przekład¹⁶

Versus domni Bertharii abbatis de miraculis almi patris Benedicti

O Benedicte pater cunctis celeberrime terris,
Qui in caelo et in terra culmen honoris habes:
Te Deus a puero conservans delegit coelitus atque
Instituit sanctum semper adesse patrem.
Tu via, tu ductor, tu pastor, doctorque beate,
Instruis en cunctos scandere lucis iter.
Cunctaque tempisti praeclarae dogmata Romae
Dans Domini supplex colla beata iugo.
Necnon parentum tempisti moenia sollers,
Ob Domini regnum quod paradisus habet.
Tu precibus fractum iunxisti concite vasclum
Obsequiis vestris quod pedagoga tulit.
En lapidis iactu confregit invidus hostis,
Signaclum mensae, o Benedicte, tuae.
Sed solitum puero non cessit reddere gustum
Romanus frater, vir bonitate pius.
Prandia magna tibi conduntur namque sacerdos,
Nil habet in pastu servulus enne meus?
Surge, puer Domini, transmissam excipe coenam,
Quam tibi dat paschae tempus amore Dei.
Tetra nimis volucris quin gessit vultibus almis,
Quae quondam inspexit noxia mente puer.
Sentibus iniectus calcasti sordida carnis
Exsuperans vulnus vulnere namque pio.

Wiersz Bertara opata o cudach świętego ojca Benedykta

O Benedykcie ojcze, tak sławny we wszystkich krajach,
Co w niebie i na ziemi wciąż wysoką się cieszysz,
Bóg, już od dziecka cię strzegąc, wybrał wolą swą z nieba
I postanowił, że będziesz świętym ojcem na zawsze.
Szczęśliwie tyś drogą i wodzem, pasterzem, nauczycielem,
Uczysz wszystkich, jak mają stąpać drogą światłości.
Wzgardziłeś całą nauką Rzymu arcysławnego¹⁷,
Pod jarzmo Pańskie pokornie dając szczęśliwą szyję.
Również majątkiem rodziców wzgardziłeś bardzo świadomie
Przez wzgląd na Pańskie królestwo, które znajduje się w raju.
Wzruszony prośbą szybko złączyłeś rozbite sito¹⁸,
Które wzięła piastunka, aby się nim posłużyć.
Lecz oto wróg zawistny, rzucając kamieniem, rozbił
Dzwoneczek, który oznajmiał posiłek twój, Benedykcie.
Ale brat Roman, człowiek dobry oraz pobożny,
Nie przestał młodzieńcowi nosić nadal jedzenia.
A oto kapłan szykuje wielki posiłek dla ciebie –
Czy nie ma żadnej strawy mój ukochany sługa?
Wstawaj, Boży młodzieńcze, zjedz przyniesioną wieczerzę,
Którą z Bożej miłości daje ci czas Wielkanocy.
Szkaradny ptak, który fruwał przy świętej twarzy młodzieńca¹⁹,
Przypomniał to, co niegdyś ujrzał na swoją szkodę.
Ty, rzuciwszy się w ciernie, zdeptałeś cieleśne brudy,
W ten sposób pokonując ranę pobożną raną.

¹⁶ Przekład na podstawie: *Versus de miraculis almi patris Benedicti*, MGH *Antiquitates. Poetae Latini medii aevi* 3: *Poetae Latini aevi Carolini*, rec. L. Traube, Berolini 1896, s. 394-402. Odejsie od tekstu będącego podstawą przekładu jest opatrzone stosownym komentarzem.

¹⁷ Gregorius Magnus, *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum*, Prologus (dalej: *Dial.*).

¹⁸ *Dial.* II 1.

¹⁹ *Dial.* II 2.

Frangitur arte crucis vitreum vas concite sanctae
 Et placido vultu talia dicta dedit:
 „Moribus en patrem vestris perquirite fratres,
 Nam repetam montis frondea tecta celer”
 „Cur sacras laudes refugis, stultissime frater,
 Et pueri tetri horrida terga teris?”
 Percutit hunc virga tantum pro scelere pastor:
 Laudibus in sanctis sic bene mente fuit.
 Suscipe, sancte Pater, pueros, quos gloria Romae
 Ad tua transmisit limina mente pia.
 Fratribus ipse tibi commissis mons dedit amnem,
 Ut refluat cursim tempus in omne suum.
 Excipe, Gothe, tuum repetens a gurgite ferrum,
 Et operis coeptum concite comple tui.
 Assiduam Placidus dum ferret gurgitis undam,
 Obsequiis sanctis hunc tulit unda fluens.
 „Perge, celer Maure, frater, iuvamine Christi,
 Ut repetas puerum, quem tenet unda procul”
 Iussa ferens sancta terrenis gressibus instar,
 Discipulus ecce scandit in amne viam.
 Promptus ad omne malum dira cum mente sacerdos,
 Toxica quae misit, sustulit ipse prius.
 Corruit ecce miser celso cum culmine tecti,
 Corpore contractus tartara regna tenens.
 Talia discipulus dum perfert nuncia cursim,
 Concussit sancti intima corda Patris.
 Discipulo indixit, tali pro gaudio mortis,
 Ut lacrimis culpam defleat ipse suam.
 Tolle, corax, panem infectum felle colubri,
 Quem nullus umquam cernere possit homo.
 Tu meritis almis falsorum templa deorum,
 Vertisti in laudem semper habenda Dei.
 Perfidus ille draco coelo demersus ab alto,
 Cuius opus numquam perstat in orbe bonum,
 Orrida nam semper depromens verba malignus
 In famulum Christi talia dicta dedit:
 „Quid, Maledicte, tibi gessi? Nam non: Benedicte,
 Quid me persequeris nocte dieque simul?”
 Stat lapis immobilis gravi prae pondere fixus,
 Quo residens hostis impius arte premit.

Na znak krzyża świętego tłucze się szklana czara²⁰,
 A on spokojny na twarzy takie powiada słowa:
 „Szukajcie ojca, bracia, takiego jak wy jesteście,
 Bo ja powrócę szybko do leśnej w górach pieczary”
 „Czemu, najgłupszy bracie, unikasz świętej modlitwy²¹,
 Biegając tam, gdzie cię ciągnie straszny, mały diabełek?”
 Za ten występki brata pasterz chłoszcze go różgą –
 Odtąd czuł się już dobrze podczas świętej modlitwy.
 Przyjmij, o święty ojcze, młodzieńców, którzy pobożnie
 Z miasta sławnego, Rzymu, do progów twoich przybyli.
 Dla powierzonych ci braci z góry wytrysnął strumień²²,
 Ażeby już na zawsze wartko tamtędy płynąć.
 „Weź, Gocie, sierp żelazny, co znów wypłynął z wody²³,
 I dokończ szybko pracę, którą właśnie zacząłeś”
 Gdy na twój święty rozkaz Placyd – jak zwykle to czynił –
 Wodę przynosił z jeziora, wartka porwała go fala²⁴.
 „Bracie Maurze, pobiegnij, szybko z pomocą Chrystusa,
 Aby ocalić chłopca, który się topi daleko”
 Uczeń na rozkaz święty idzie i jakby po ziemi
 Kroczy oto po wodzie – znalazł drogę w jeziorze.
 Skłonny do zła każdego kapłan okropność planował²⁵ –
 Truciznę tę, którą posłał, sam jako pierwszy przyjął.
 Z wysokiego tarasu spada oto nieszczęśnik,
 Połamał sobie kości, umarł i zszedł do Tartaru.
 Uczeń, przynosząc szybko wiadomość tego rodzaju,
 Serce świętego ojca aż do głębi poruszył.
 Ojciec napomniał ucznia, by się nie cieszył śmiercią,
 Lecz aby swoją winę łzami swymi oplakał.
 „Zabierz – rzekł – k roku, chleb jadłem węża zatruty,
 Tak aby nigdy żaden człowiek nie mógł go ujrzeć”
 Masz też świętą zasługę za to, że bożków świątynie
 Zamieniłeś na takie, gdzie zawsze Boża brzmi chwała.
 Przewrotny smok ów, co z wyżyn nieba został strącony,
 Ten, przez którego nigdy nie ma dobra na świecie,
 Bo jako zły bezustannie mówi straszliwe słowa,
 Wobec sługi Chrystusa tak się oto odezwał:
 „Cóż ci, Przekłety, zrobiłem? Nie powiem: Błogosławiony²⁶ –
 Dlaczego mnie prześladujesz dniem i nocą, bez przerwy?”
 Niezwykle ciężki kamień stał niewzruszenie w miejscu²⁷,
 Bezbożny wróg, siedząc na nim, przygniatał go swym fortelem.

²⁰ *Dial.* II 3.

²¹ *Dial.* II 4.

²² *Dial.* II 5.

²³ *Dial.* II 6.

²⁴ *Dial.* II 7.

²⁵ *Dial.* II 8.

²⁶ W tekście oryginalnym gra słów (*Maledictus* – *Benedictus*) nie do oddania w przekładzie polskim.

²⁷ *Dial.* II 9.

Tollitur ecce lapis Benedicti concite iussu,
 Siste, procul sessor: nil tua iura valent.
 Falsa vorax flamma concedens tecta culinae,
 Adveniens pastor – falsitas omnis abest.
 Atterit en pueri parietis confractio membra,
 Ad operis coeptum iussit adire pater.
 „Prandia multigeno retinens nunc ventre lya,
 Non mihi clam sistunt fraudibus acta tuis”.
 Hospes adest simplex, quem fallit callidus hostis,
 Mollibus in pratis prandia falsa dedit.
 Arguit hunc pastor tali pro scelere sanctus,
 Et veniam culpae expetit ille suae.
 Vestis comes splendens fraudenter Riggo tyranni,
 „Non tua sunt”, inquit, „quae tua dorsa gerunt”.
 Totila rex veniens prostrato corpore supplex,
 Praescivit vitae comoda cuncta suae.
 „Bis quinis annis retinebis culmina regni,
 Mors tibi succedit: moribus esto pius”.
 Desinit in factis extunc fervere mente,
 Blanditus vixit tempora dicta sibi.
 Excole, Roma, tuo vatem de germine ductum,
 Qui tua per saecula moenia salva monet:
 „Turbinibus multis quassaris, fluctibus atque:
 Nullus ades hostis, nullus erit, qui tua septa petat”.
 „Non escam carnis, non sacri ordinis umquam,
 Excipias quaestum, clerice, salvus eris”.
 Fraudis amicus adest, repetit vas perditus olim,
 Ut vatis sanctus dixerat ore pius.
 „Quaequae piis monachis congeSSI munere Christi,
 Iudicio domini perdita cuncta manent.
 Vix potui precibus Dominum pulsare beatas,
 Ut animas fratrum abderet ipse deus”.
 Nam gens adveniens Bardorum tempore noctis,
 Omnia vastantes cuncta tulere simul.
 Aeterni regis salvati munere fratres,

Z rozkazu zaś Benedykta kamień dał szybko się podnieść –
 Idź precz, siedzący diable, prawa twe nic nie znaczą.
 Szaleje pożar fałszywy i całą kuchnię ogarnia²⁸,
 Kiedy przychodzi pasterz, znika całe widziadło.
 Oto mur się zawalił i przygniótł młodego chłopca²⁹,
 Ojciec każe mu wrócić do rozpoczętej pracy.
 „Wypuść różne potrawy, które masz teraz w żołądku³⁰,
 To, co podstępnie zrobiłeś, nie jest już dla mnie tajne”³¹.
 Przybywa szczerzy wędrowiec, którego zwiódł wróg podstępny³²,
 Gdyż na przemylej łące dał mu strawę fałszywą.
 Pasterz święty go skarcił za tego typu występki,
 A on prosił usilnie o darowanie mu winy.
 Do giermka Riggona, który, strojem lśniąc, króla udawał³³,
 „Nie twoje jest to – powiada – co masz na swoich plecach”.
 Król Totila, przychodząc, pada kornie na ziemię³⁴,
 Dowie się naprzód wszystkiego, co ma go w życiu spotkać:
 „Lat dziesięć będziesz panował, dzierżąc władzę królewską,
 I śmierć przyjdzie do ciebie, postępuj zatem pobożnie”.
 Król od tej pory przestał bardzo gwałtownie działać
 I o wiele łagodniej przeżył pisane mu lata.
 Uczcijże, Rzymie, wieszczą, co wyszedł z twojego rodu,
 Co mówi, że twoje mury będą bezpieczne przez wieki:
 „Tyle burz wstrząsa tobą, tyle różnych nawałnic,
 Ale nie będzie wroga, co twe warownie wzburzy”.
 „Nie jedz mięsa, duchowny, i nigdy nie przyjmuj święceń³⁵,
 A wtedy będziesz wolny od dręczącego cię ducha”.
 Lecz fałszu przyjaciel przyszedł, znalazł to samo naczynie,
 Jak święty wieszcz zapowiedział kiedyś swymi ustami.
 „To, co z łaski Chrystusa przygotowałem mnichom³⁶,
 Wszystko z wyroku Pana zostanie zmarnowane.
 Ledwie zbożną modlitwą zdołałem ubłagać Pana,
 Ażeby życie braci Bóg sam raczył zachować”.
 I tak lud Longobardów, przychodząc podczas nocy,
 Pustosząc klasztor, zabrał wszystko to, co tam było.
 Z łaski wiecznego Króla uratowali się bracia,

²⁸ *Dial.* II 10.

²⁹ *Dial.* II 11.

³⁰ W tym miejscu w wydaniu MGH znajduje się nieistniejąca forma *lyeo*, którą poprawiam na *lya* (imperat. praes. act. od *lyo*, -as, -avi, -atum; *humorem resolvere, liquidum reddere* – za Forcellinim).

³¹ *Dial.* II 12.

³² *Dial.* II 13.

³³ *Dial.* II 14.

³⁴ *Dial.* II 15.

³⁵ *Dial.* II 16.

³⁶ *Dial.* II 17.

Perstitit illaesa concio sancta simul.
 Vas retinet serpens transmissum munere fratris,
 Ammonet, ut sollers vas retinere queat.
 „Mappula testis adest, retines quam pectore, frater,
 Cuncta procul sistant noxia, cessa, tibi”.
 „Non mihi clam sistunt, retines quae mente superba,
 Corda maligna gerens: concite siste procul”.
 Fratribus en nullus consisit panis in antris,
 Cras pietate Dei horrea plena manent.
 Sacra monachorum satagens dum condere septa,
 Per somnium instans condere monstrat opus.
 Redduntur tumulis, semper quae more sorores
 In famulos Christi noxia verba dabant.
 Parvulus namque puer dum tecta requirit,
 Iniussus pergens, lapsus ad ima ruit.
 Cuius non potuit corpus retinere sepulcrum,
 Hunc domini corpus post sociavit humo.
 Ore patens anguis medio stat calle malignus,
 Quem cernens frater ad pia septa redit;
 Et repetens cursim Benedicti ad culmina sancti,
 Promeruit semper vivere mente Deo.
 Rusticus ecce venit variato corpore perstans:
 Abscessit sospes glorificando deum.
 Aurea dona tibi funduntur caelitus ecce,
 Ut habeat poscens munera sancta tua.
 Vas vitreum montis iussit per concava mergi:
 Vas precibus implens iutus ab ethre pater.
 „Quo proparas cursim medicorum more, satelles?”
 „Pestiferum mixtum fratribus addo tuis”.
 Rusticus ecce venit constrictus vinculo Zallae:
 Intuitu sancto stat resolutus homo.
 Dextera sancta senem percussum daemonis ictu
 Salvavit fratrem mox pietate Dei.

Święty konwent się ostał bezpiecznie oraz bez szkody.
 Gdy wąż się schował do beczki przekazanej przez brata³⁷,
 Ojciec upomniał brata, by zajął do niej przezornie.
 „Chusteczka świadczy, bracie, o tym, co chowasz w sercu³⁸,
 Wszystko, co tobie szkodzi, odrzuć od siebie daleko”.
 „Nie jest dla mnie tajemna pycha, którą masz w duszy³⁹,
 Idźże czym prędzej daleko ty, co złośliwe masz serce”.
 Bracia nie mają już wcale wśród skał żadnego chleba⁴⁰,
 Nazajutrz z łaski Boga znajdą się korce mąki.
 Ojciec, chcąc pomóc zbudować mury świętego klasztoru⁴¹,
 Przez sen przychodząc, wskaże, gdzie mają zacząć budowę.
 Wychodzą z grobów siostry, co miały stały zwyczaj⁴²
 Krzywdzić sługi Chrystusa, mówiąc szkodliwe słowa.
 A oto mnich młodzutki idzie bez pozwolenia⁴³
 Do rodziców do domu i pada martwy na ziemię.
 Ale grób nie potrafił zatrzymać jego ciała,
 Z ziemią go połączyło dopiero Ciało Pańskie.
 Sto na drodze złośliwy smok z rozdziawioną paszczą⁴⁴,
 Kiedy brat go zobaczył, wrócił w klasztorne mury
 I szybko poddał się znowu pod władzę Benedykta
 Oraz obiecał, że zawsze myślą będzie przy Bogu.
 Przychodzi oto wieśniak bardzo zmieniony chorobą⁴⁵,
 Odszedł zaś w pełni zdrowia, chwając i wielbiąc Boga.
 Oto złote monety sypią się z nieba dla ciebie⁴⁶,
 Aby proszący otrzymał te twoje święte dary.
 Ojciec kazał wyrzucić szklaną flaszkę na skały⁴⁷,
 Ale wsparty przez niebo dostał beczkę oliwy⁴⁸.
 „Dokąd biegniesz pospiesznie jak weterynarz, łotrze?”⁴⁹.
 „Śmiercionośne lekarstwo chcę podać twoim braciom”.
 Oto przychodzi wieśniak przez Zallę pętami skutym⁵⁰,
 Pod spojrzeniem świętego więzy z człowieka spadły.
 Kiedy starszego mnicha demon rzucił na ziemię,
 Święta prawica natychmiast zdołała go uratować.

³⁷ *Dial.* II 18.

³⁸ *Dial.* II 19.

³⁹ *Dial.* II 20.

⁴⁰ *Dial.* II 21.

⁴¹ *Dial.* II 22.

⁴² *Dial.* II 23.

⁴³ *Dial.* II 24.

⁴⁴ *Dial.* II 25.

⁴⁵ *Dial.* II 26.

⁴⁶ *Dial.* II 27.

⁴⁷ *Dial.* II 28.

⁴⁸ *Dial.* II 29.

⁴⁹ *Dial.* II 30.

⁵⁰ *Dial.* II 31.

Postulat orbatus, animam ut corpori reddat,
 Surrexit infans perdita morte celer.
 Sacra soror precibus diffudit caelitus imbrem,
 Pastor adest pernox corda beata monens.
 Sanctorum animas caelum conscendere cernit
 Angelicis ulnis corde precando deum.
 Testis adest oспes Servandus nomine iustus
 Luminis en partem cernit et ipse simul.
 Totus adest orbis collectus solis ab instar,
 Tempore sub noctis visibus, alme, tuis.
 Regula namque tua magno moderamine compta
 Corda monens fratrum ut pia dicta colant,
 Quos tua prex sancta iugiter transmittit ad aethra
 Consocians sanctis hos sine fine choris.
 Flat domini famulus animam cum laudibus almis,
 Angelicis ulnis vectus ad astra poli.
 Pallia sternuntur divino lumine mixta,
 In quibus ascendit ad pia regna pater.
 Congaudet sanctus frater de morte sororis
 Exequiis sanctis hanc tumulare monet.
 Aurea sanctorum retinet nunc arca piorum
 Pignora, quae terris iunxit ab aethre deus.
 Perdita mente manens mulier per devia scandens,
 Quam bene salvavit zetula sancta patris.
 Plurima signa tibi concessit Christus ab astris,
 O Pater insignis, modo quae lingua solet.
 Sed tua quis, doctor, mundi per climata perstat,
 Qui tua facta pia, pangere rite queat?
 Quaeque tuis famulis monstrasti, vultibus almis,
 Tu prius implesti, semper in orbe, pater?
 Atque micant sancta signorum facta priorum,
 Temporibus istis gesta beata simul.
 Nam veniens oспes Germano germine cretus –
 Andreas languens nomine dictus erat,
 Corpore confractus matris a viscere perstans,
 Qui nullis umquam gressibus ire valet –
 Terra tenus pergens devota mente misellus
 Ad tua conscendit limina sancta, pater.
 At ubi promeruit sanctum conscendere templum,
 Quo tua per saecula pignora sancta manent.
 Extimplo meruit totus consistere sospes,
 Vocibus et celsis personat ore deum.

Ojciec zmarłego dziecka prosi, aby je wskrzesić⁵¹
 I dziecko szybko wstało, śmierć musiała ustąpić.
 Święta siostra modlitwą sprowadza ulewę z nieba⁵²,
 Pasterz całą noc czuwa, serce szczęśliwe poucza.
 Kiedy się modli do Boga, widzi, że dusze świętych⁵³
 Na anielskich ramionach są niesione do nieba.
 Świadkiem tego jest także mąż sprawiedliwy Serwand,
 Który gości tam wtedy i część tego światła widzi.
 Cały świat jakby skupiony w jednym promieniu słońca
 Ukazał ci się w nocy przed twoimi oczami.
 W regule twej napisanej z wielkim umiarkowaniem⁵⁴
 Pouczasz serca braci, by słowo Boże czcili.
 Twoja święta modlitwa stale śle ich do nieba,
 Jednocząc ich bez końca ze świętymi chórami.
 Sługa Pański umiera, śpiewając pieśń uwielbienia⁵⁵,
 I w objęciach anielskich jest niesiony do nieba.
 Pełna Bożego blasku ściele się droga z kobierców,
 Ojciec wstępuje po nich do radości królestwa.
 Święty brat się raduje ze śmierci swojej siostry
 I poleca, ażeby godny pogrzeb jej sprawić.
 Dziś w złotym sarkofagu są złożone relikwie
 Świętych, których na ziemi sam Bóg z nieba połączył.
 Pewna szalona kobieta błąkała się po bezdrożach⁵⁶
 I w świętej grocie ojca znalazła uzdrowienie.
 O przeznacny nasz ojcze, Chrystus dał tobie z nieba
 Łaskę tak wielu cudów, o których można by mówić.
 Lecz czy wśród krain świata jest ktoś, nauczycielu,
 Kto by potrafił godnie czyny twoje opiewać?
 To, co świętymi ustami sługom swym ukazałeś,
 Tyś sam pierwszy na świecie zawsze, ojcze, wypełniał.
 Lśnią nadto blaskiem święte czyny poprzednich cudów,
 Które w tych właśnie czasach dokonane zostały.
 Kiedyś przybył wędrowiec pochodzący z Germanii,
 Niedomagał na zdrowiu, a miał na imię Andrzej.
 Od urodzenia samego był połamany na ciele
 I nigdy nie potrafił postawić ani kroku.
 Pochylony ku ziemi i bardzo nieszczęśliwy
 Wspiął się i doszedł, ojcze, do twoich świętych progów,
 Zasłużył także na łaskę dotarcia do świątyni,
 Gdzie przez wiele stuleci trwają święte relikwie,
 I natychmiast wyzdrowiał – stanął sprawnie na nogach
 Oraz głosem donośnym zaczął wychwalać Boga.

⁵¹ *Dial.* II 32.

⁵² *Dial.* II 33.

⁵³ *Dial.* II 35.

⁵⁴ *Dial.* II 36.

⁵⁵ *Dial.* II 37.

⁵⁶ *Dial.* II 38.

Alter adest validae constrictus funere pestis,
Serpentem gestans ventris in arce sui.
Nocte dieque miser spectabat funera mortis
Obstaculum nullum nec medicina dabat:
Concite sed scandens pietatis munera poscens,
Ad tua conscendit limina sancta, pater:
Evomuit anguem, carpsit qui viscera leto,
Perstitit incolumis hinc pietate Dei.
David alter erat, genuit quem Cymbria tellus,
Corpore confractus orrida membra gerens:
At ubi sancta tua calcavit septa, beate,
Concite salvatus semper in orbe fuit.

Precatio pro se et aliis

Eia, pater sacte, tanta qui gloria fulgis,
Sedibus in superis Christi in pietate coruscas,
Esto tuis famulis custos, doctorque per aevum:
Ne lupus insidians nec hostis pestifer umquam
De grege tollat ovem, retines quam iure beato
Meque tuum famulum commendo Berthari supplex,
Ductus amore tuo parvum qui carmine compsi.
Tu quoque cunctipotens, salvas qui cuncta potenter,
Qui caelum terramque regis per saecula, Christe,
Des petimus, famulis, veniam per saecula cuncta
Ut tua salvati consistant gratia semper.
Post capiant nec non paradisi gaudia sancta
Et tribuat Christus sanctas sine fine coronas. Amen.

Przybył także ktoś inny tknięty śmiertelną zarazą,
Bo nosił w swym żołądku węża, którego połknął.
Nocą i dniem nieszczęśliwy śmierci tylko wyglądał,
Nie było zgoła ratunku ani żadnego lekarstwa;
Szybko przybiegł do ciebie, o litość prosząc i łaskę.
Dotarł, ojcze, wysoko, do progów twego klasztoru
I zwymiotował węża, co mu zarażał wnętrzności,
Dzięki litości Boga stanął silny i zdrowy.
Drugi na imię miał Dawid, ziemia go Cymbrii zrodziła⁵⁷,
Był cały przygarbiony i miał niekształtne członki,
Lecz kiedy tylko się przeszedł po twym świętym klasztorze,
Wnet został uleczoney i żył zdrowy na świecie.

Modlitwa za siebie i za innych

O święty ojcze, który chwałą błyszczysz tak wielką
I na wyżynach niebieskich łnisz Chrystusową miłością,
Bądź dla sług twoich stróżem, nauczycielem na wieki,
By nigdy wilk, który czyha, i wróg, co zębem przynosi,
Nie porwał owcy ze stada, bo nad nią świętą masz pieczę.
Ja, twój sługa, Bertariusz, pokornie ci się polecam,
Ja, co z miłości ku tobie skromny wiersz ułożyłem.
Ty jesteś wszechmogący, ty wszystko zbawiasz swą mocą,
Ty niebem oraz ziemią rządysz na wieki, Chryste.
Bądź dla sług Twych życzliwy aż po najdłuższe lata⁵⁸,
By zawsze trwali mocno, łaską Twoją zbawieni,
Potem niechaj zdobędą raję święte radości
I niech Chrystus na zawsze święte wręczy im wieńce.

Z języka łacińskiego przełożył,
wstępem poprzedził i przypisami opatrzył
ks. Tadeusz Gacia⁵⁹

⁵⁷ Należy sądzić, że w wyrażeniu *Cymbria tellus* chodzi po prostu o pochodzenie germańskie. Cymbrowie byli bowiem plemieniem germańskim z Półwyspu Jutlandzkiego.

⁵⁸ W wydaniu MGH wers ten brzmi następująco: *Ipse tuis famulis veniam per saecula cuncta* i jest gramatycznie nie do utrzymania. Zaproponowana lekcja (*Des petimus* w miejsce *Ipse tuis*) możliwa także ze względów metrycznych, wzięta została z wersji interpolowanej, w której zakończeniu modlitwy (4 ostatnie wersy) ma następujące brzmienie: *Hoc Deus omnipotens, salvos qui vis fore cunctos, / Qui coelum terramque regis per saecula, Christe, / Des petimus nec non paradisi gaudia nobis, / Omnibus et veras tribuas sine fine coronas.*

⁵⁹ Ks. dr hab. Tadeusz Gacia, kierownik Katedry Filologii Łacińskiej w Instytucie Literaturoznawstwa na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: tadeusz.gacia@kul.lublin.pl; ORCID: 0000-0002-1836-9506.